

Xüsusi qəddarlıqla yatırılan kəndli üsyanları

1930-cu ilin əvvəllərində bolşeviklər partiyası "Kənddə partiyanın sinfi xəttinin düzəldilməsi və qolçomaqların bir sinif kimi ləğv edilməsi şüarının həyata keçirilməsi" haqqında qərar qəbul etdi. Qərarın icrası ilə əlaqədar Azərbaycanın bütün kəndlərində "qolçomaq" adı ilə minlərlə adam həbsxanalara salındı, yaxud da ailələri ilə birlikdə çox uzaqlara sürgünə göndərildi. Yerlərdə hakim dairələrin rəsmi nümayəndələri "Antisovet ünsürlərin aradan qaldırılması" bəhanəsi ilə kəndlilərə divan tutmağa başladılar.

bu orta təbəqə öz hüquqlarını tələb etməyə başladı. Rəsmi dairələr üsyançıları "silahlı qolçomaq dəstələri" adlandıraraq onların məhvini çalışır, möhkəm silahlanmış ordu hissələrinin gücü ilə bu narazılıqları yatırırtdılar. Sağ qalanlar isə hərbi əsir adı ilə Baş Siyasi İdarənin fəvqəladə üçlüklərinin sərəncamına verilirtdi. Bu üçlüklərin isə fəaliyyəti əsasən ölüm hökmləri çıxarmaqdan ibarət idi.

Üsyan dalğaları

28 aprel işğaldan az sonra üsyanın ilk qılgıncıları bütün Azərbaycana bürümüşdü. Mayın 18-də bolşeviklər Şuşada yeni hökumətə qarşı hazırlanan üsyanıdan xəbər tutub onun qarşısını ala bildilər. Həmin vaxtlarda Ucar və Bərgüşatda yeni rejimlə razılaşmayan əhali dəmir yolu xəttində qatarların hərəkətini dayandırmaya cəhd göstərdi. 1920-ci il mayın ortalarından Bakıda sovet hakimiyyəti əleyhinə üsyanı hazırlıq aparıldı. Şəhər hərbi qarnizonunun rəisi, 28-ci diviziyasının komandiri Nesterovskinin mayın 26-da imzaladığı əmrə göstərilirdi ki, Bakı şəhərində fəhlə və kəndli hökumətinə qarşı üsyanların hazırlanması barədə şayiələr doluşmaqdadır. Hənsi evdən güllə atılsa, o ev top atəsinə tutulacaq, evdə sükunət edənlər də fəhlə və kəndli hökumətinin düşməni adlandırılaraq 16 yaşından 50 yaşına qədər olan hər kəs mühakiməsiz güllələncək. Sıqnal və yaxud nişan verənlər tutulduqları yerdə gülləbaran ediləcəklər.

Yerli hökumətə qarşı ilk güclü üsyan Qarabağda oldu. 1920-ci il iyunun birinci yarısında Zaqatala bölgəsində də sovet işğalına qarşı xalq hərəkatı baş verdi. Üsyanıda məqsəd qırmızı ordu hissələrinin bölgədəki azğınlıqlarının qarşısını almaq və həmin ərazini bütünlüklə sovet rejimindən azad etmək idi. Üsyan iyunun 6-da başladı. XI Qırmızı Ordunun bölgədə yerləşdirilmiş yedinci süvari diviziyasının 37, 39 və 40-cı alayları 1920-ci il iyunun 10-da Əlibeyli, Yuxarı Muxax kəndləri yaxınlığındakı yüksəklikdə, Qaraman və digər məntəqələr ətrafında döyüşlərdə üsyançı qüvvələrin müqavimətini qıra bilmədilər. Lakin çoxsay-

lı hərbi texnikaya və üstün qüvvələrə malik olan sovet ordu hissələri böyük döyüş manevri apararaq üsyançıları məhv etdilər. Zaqatala-Şəki şose yolunun strateji məntəqələrini yenidən əllərinə keçirdilər. İyunun 18-də Zaqatalaya daxil oldular və burada sovet hakimiyyəti yenidən bərpa edildi. Bölgə əhalisinə isə divan tutuldu.

Gəncə üsyanı

1920-ci il mayın 24-dən 25-nə keçən gecə isə üsyan Gəncədə baş verdi. Bolşeviklər üsyanın yatırılması üçün şəhərə xeyli ordu hissələri yeridtilər. Burada yaşayan ermənilər rus ordusuna kömək edirdilər. Üsyan mayın 31-də böyük qəddarlıqla yatırıldı. Bir həftə ərzində hər iki tərəfdən üst-üstə təxminən 20 min adam öldürüldü. Minlərlə gəncəli doğma yurdunu tərk etməyə məcbur oldu. Şəhər demək olar ki, boşaldı. Tarixi mənbələrə əsasən, əgər 1916-1917-ci illərdə Gəncədə 60 min 291 nəfər əhali var idisə, 1923-cü ildə bu rəqəm 38 min 880-ə endi.

Üsyan yatırıldıqdan sonra ermənilər və ruslar üç gün ərzində Gəncədə hər yeri dağıdıb yandırdılar, insanları qan gölünə qərq etdilər. Şəmkir, Quba, Lənkəran, Astara və digər bölgələrdəki üsyanlar da böyük amansızlıqla yatırıldı. Bolşeviklər F.Dzerjinskının qırmızı terror bayrağını qaldıraraq soyğunçuluq, qarət, xalqa qəsd etməklə məşğul oldular. Neft mədənlərində işləyən minlərlə azərbaycanlı fəhləni casusluq adı ilə sürgünə göndərdilər, İrana qovdular. Kəndlilərimiz sənədsiz maddur kimi işləyirdilər. Böyük borc içində idilər. Hər hansı bir etiraz da o dəqiqə damğalanırdı: əksinqilabi, antisovet, antixalq, antipartiya və min cür başqa adlarla minlərlə kəndli güllələnilir və ya sürgün edilirdi.

İnsan cəmiyyətini sarsıdıb silkeləyən, onun yaddaşında amansız izlər qoyan, adamların alçaldılmasını adı həyat norması kimi qəbul edən sovet totalitar rejiminin 1920-1930-cu illərdə həqiqi siyasi mahiyyəti belə qanlı idi.

İ.ƏLİYEVA,
"Azərbaycan"